

ZIJAD ŠEHIĆ
FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U SARAJEVU

BERNARD WIEMAN: BOSANSKI DNEVNIK JEDNOG NJEMAČKOG PUTOPISCA

APSTRAKT: Bernard Wieman je njemački pisac i pravnik koji je početkom 20. stoljeća boravio u Bosni i Hercegovini, i impresioniran onim što je vidio zapisao svoje literarne utiske u djelu „Bosanski putopis“. U odlomku koji je preveo i priredio Zijad Šehić, autor nas uvodi u kontrastne ljepote Sarajeva, koje mu nalikuju na bajkovito snoviđenje. Dobrodušnost i širokogrudost ljudi ga je posebno dojmila, sretan što u Sarajevu može o životu naučiti čak i od čistača cipela. Njegov zapis bez predrasuda, slikovit i dojmljiv, objavljen je u Minhenu 1908. godine.

KLJUČNE RIJEČI: Sarajevo, Ilidža, duh, Orijent, žene, Miljacka, planine, molitva, džamija

ABSTRACT: Bernard Wieman, a German writer and lawyer who visited Bosnia and Herzegovina at the beginning of the 20th century, impressed by what he experienced has written down his literary impressions in the work *Bosnisches Tagebuch* (Bosnian travelogue). In the excerpt, translated and edited by Zijad Šehić, the author introduces us to the contrasting beauties of Sarajevo, which resembles a fairy-tale dream. He was particularly impressed by the kindness and broad-mindedness of the people and feeling happy that in Sarajevo he could learn about life even from shoe shiners. His unprejudiced, graphic and impressive record was published in Munich in 1908.

KEYWORDS: Sarajevo, Ilidža, spirit, Orient, women, the Miljacka River, mountains, prayer, mosque

Bernard Wieman, njemački pisac (1872 – 1940) rođen je kao šesto dijete u uglednoj porodici u Osnabrücku u Njemačkoj. Otac mu je bio uspješan poslovni čovjek, Nakon završene gimnazije Bernard je studirao pravne nauke u Lausani, Leipzigu, Berlinu, Edinburgu i na kraju u Getingenu. Nemirna duha, nije mogao dugo biti na jednome mjestu pa je studirao mijenjajući univerzitete, a aktivno se bavio i muzikom. Sve to mu nije smetalo da studij završi u roku pa je čak i doktorirao 1896. godine. U želji za otkrivanjem novoga putovao je u Grčku, južnu Francusku, Škotsku, Italiju.

Utisci s tih putovanja su se kasnije našli u njegovim literarnim djelima. Oduševljenije krajevima i ljudima koje je upoznao na svom putovanju po Bosni i Hercegovini, pretočio je na stranice svoga *Bosanskog dnevnika*.¹ Kao jedan od rijetkih putnika koji dolazi bez predrasuda, Sarajevo je doživio kao san iz 1001. noći.

U ILIDŽANSKOM KUPATILU

Po povratku sa putovanja stižem na trku konja. Trešti vojna muzika, očito draga uhu dotjeranih ljudi koji su se ovdje skupili u velikom broju. Opet sam među ljudima! Užasno se stidim jer samo mogu zamisliti koliko je moja brada neuredna, a kragna prljava. Osjećam se kao poludivljak koji je stupio među civilizirani svijet. Činjenica da je nedjelja uvečer, samo dodatno pojačava moju nelagodu. Taj me je osjećaj nagnao da sjednem malo podalje od ovih ljudi, koji ležerno jedu i piju. Ljut sam zbog toga.

Sjećam se kao da je bilo jučer – po isto ovako vrelom danu, i u isto ovo vrijeme nalazio sam se u Trnovu, mjestu blizu Sarajeva gdje je smještena kasarna žandarmrije. Bio sam zaspao pored kancelarijskog prozora. Kada sam se probudio, ugledao sam seljaka koji u luksuznoj kočiji vozi četvericu Berlinaca, elegantno odjevenih. U rukama su nosili fotoaparate i njihova postolja. Dojmila me njihova civiliziranost i elegancija. Željeli su se, cik-cak cestom, uspeti na zanosnu planinu Treskavicu, koju krunišu svjetlucavo bijeli vrhovi. Na mene je Treskavica ostavljala dojam mira i tajanstvenosti. Ovi ljudi moći će ići kočijom još samo malo, a potom će morati krenuti pješke. Ah, nadam se da ću ih ponovo sresti. Ne znam otkud mi utisak da su ovi ljudi nekako sudbonosni za mene.

Prizor me je podsjetio na jednu moju nedavnu avanturu. Ne, nisam se vozio ni u približno elegantnoj kočiji. Naprotiv, bio sam prisiljen unajmiti seoska kola, u kojima se inače sijeno transportira. Na početku mi je bilo zanimljivo, pa sam malo plesao i skakao, ali sam ipak većinu četiri sata dugog puta prema Ilidži – prespavao.

Priznajem, malo sam bio ljubomorani na lijepu kočiju Berlinaca. Kola na kojima sam ja onomad putovao bila su toliko neudobna i toliko su truckala, da sam priželjkivao kočiju postavljenu mehkim perjem. Utješila me činjenica da sam, bilo kako bilo, bolje prošao nego da sam do Ilidže putovao jašući makar i najboljeg konja. Još jedna pogodnost mojih kola bila je ta što su se veoma sporo kretala, što mi je omogućilo da uživam u ljepotama pejzaža, strmih obronaka i zelenilu šuma. Ovi prizori postepeno su nestajali kako smo se približavali ilidžanskoj ravnici.

Bila je nedjelja kada sam stigao na Ilidžu, jedno veoma kultivirano mjesto. Imao sam predodžbu o Ilidži još prije nego sam stigao, znajući da je to mjesto na kojem bih trebao nositi odijelo. Nažalost, nisam se odmah namjerio na elitnu gostionu, nego na neku birtiju u kojoj su priprosti ljudi pili pivo iz velikih

1 Putopis Bernarda Wiemana Bosanski dnevnik publiciran je 1908. godine pod originalnim nazivom „Das Bosnische tagebuch“, u izdanju Jos. Koeselschen Bibliothek, Kempten und München. Putopis je preveo, prilagodio i protumačio prof. dr. Zijad Šehić, profesor suvremene historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

**Beim Gebrauche
des Buches ist folgendes
zu beachten:**

1. Das Buch ist bloß für den Gebrauch desjenigen bestimmt, der es ausgeliehen hat.
2. Falls das Buch noch keinen reinen papierenen Umschlag besitzt, hat der Schüler es mit einem solchen zu versehen.
3. Beim Gebrauche ist das Buch mit reinen Händen zu halten. Es ist verboten, das Buch während des Essens zu lesen.
4. Beim Lesen darf man nicht mit von Speichel benetzten Fingern umblättern.
5. Das Anniesen und Anbusten des Buches ist zu vermeiden.
6. Wird das Buch nicht gelesen, so ist es zu schließen.
7. Für jede Beschädigung sowie für den Verlust des Buches ist ein entsprechender Ersatz zu zahlen.

(K. k. Landeschulrat f. Böhmen, 21. Juni 1909, Nr. 16.299.)

Bilder

zum

Bosnischen Tagebuch.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

krigli. Odatle sam odmah otišao. Lutajući ovim krajem, stigao sam do mosta željezne konstrukcije, preko kojeg je vodila pruga. On je premoštavao obale jedne prelijepa, velike rijeke. Na tom mjestu susreo sam lovca koji mi je pokazao pravi put. Prošao sam preko jedne bašče u kojoj su ljudi, očito već pijani, i dalje nemilice sasipali piće u svoja grla. Slijedeći put koji mi je lovac pokazao, našao sam traženi kompleks elitiziranih objekata, koji leže u debeloj, spokojnoj hladovini. Ovdje možete čitaonice pod visokim prozračnim svodovima i mnoge druge smirujuće kutke naći. Prizor ove ljepote i sklada zatekao me pomalo nesprenim, pa sam jedno vrijeme samo stajao, nijemo i otvorenih usta posmatrajući prizor koji kao da je iz mašte pobjegao.

Kada sam se malo pribrao, izabrao sam jedan položaj sa kojeg bih još bolje mogao osmotriti ovu ljepotu. Orkestar na otvorenom svira smirujuću melodiju, a iza mene, na lijepoj i širokoj verandi, sjedi visoko društvo Sarajeva. Među prisutnima dominiraju oficiri sa svojim damama. Na svim stolovima su male lampe, konobari užurbano hite uslužiti goste, a na debelom travnatom tepihu Amor izvodi razne vragolije, čineći ovaj ambijent više nego pogodan za zaljublivanje. Pogled mi pada na sto za kojim sjedi veselo društvo svećenika, koji piju pivo i vino. Mladi vikar pažljivo jede svoju lubenicu, a najstariji svećenik pripaljuje već četvrtu cigaru. Nimalo mu ne zavidim. Naprotiv, radujem se što si je priuštio ovako lijep nedjeljni užitak. Pridružili su im se neki oficiri...

Uskoro ću odavde vozom krenuti ka centru Sarajeva, gdje ću, nadam se, do uvečer uspjeti pronaći svoga prijatelja.

BORAVAK U SARAJEVU

Skoro dvije sedmice, dvije lijepe, nezaboravne sedmice sam ovdje proveo. Pred kućom moga prijatelja dočekala me lepršajuća njemačka zastava. Vi, dragi prijatelji, koji niste kroz tuđinu prolazili, vi ne znate kako je usamljenome u duši kad ga u tuđini njegove stare boje pozdrave. „Kod kuće!“, šapućeš ushićeno u sebi i sjećáš se da si takvu zastavu nedjeljom ujutro u svojoj bašči isticao i koliko su samo puta ove boje uveličavale raspoloženje svećanih dana. Kada tvoja duša iseli, jedan dio nje uvijek ostaje tamo gdje ti je dom, tamo kuda hode putevi tvoga djetinjstva. Kada po velikom moru putuješ, gledaš u svaki brod koji ti ide u susret. I ako tada na njima ugledaš svoje boje, osjetiš kako ti jedna nježna ruka miluje obraze; može to biti ruka majke, ali i ruka neke lijepe žene koju ti domovinom nazivaš. I nekakvo nesvakidašnje veselje te tad spopadne. Ali misterija tog čudnog veselja ne može se realno iskazati niti utvrditi, kao što se to ne može ni sa jednom od onih najuzvišenijih i najdubljih pojava.

Bio sam kod kuće! Johann – da, baš Johann – tako piše na vratima. Reče mi: „Zdravo, gospodine doktore, sve je spremno i...“ Tada mu sa osmijehom upaduh u riječ: „Johann, ja Vas poznajem, vidio sam Vas u snu prve noći koju sam proveo na putu ovamo. Doduše, bili ste u tom snu malo mršaviji. A sada samo znam da moram popiti kafu, baš kao što moram i spavati“. Na to se Johann nasmija i klimnu glavom. Kada se pojavi njegova žena, upitah je: „Gdje je moja patka?“ Tada se i ona nasmija i reče: „U dvorištu je. Još se raduje životu iščekujući svoju smrt“.

Poslije doručka prošetah mirnom ulicom, zatim obalom Miljacke do keja, pa pored uglednog muškog kluba i zabačenog vojničkog kasina stigoh do uske ulice koja uzbrdo vodi u turski kvart. Znam da ću jednom kada dođem kući najveću čežnju osjećati upravo prema tom kvartu. Već sam govorio o tome koliko ulice oko Jezera i Jajca volim. Po tim ulicama ne vozi nijedno auto, ne čuje se žamor ljudskih glasova niti na otvorenim prozorima ima cvijeća. Ovdje je nekad neki neobičan mir sa mnoom razgovarao.

Danas su ulice šire, a kuće mnogo više. Pod mojim nogama leži grad koji ima električni tramvaj, klub, kasino, velike hotele, sinagogu, katedralu, protestantsku crkvu i vrlo impresivne zgrade Vlade. A nekad je to bio jedan prostrani grad u zelenilu. Kada biste ga posjetili u noći obasjanoj mjesecinom, kao što sam ja, bili biste sigurni da ste potpuno pobjegli od ostatka svijeta. Preko drvenih ograda gledao sam u krune starih stabala. Uvidio sam da ovdje nijedna bašča nije njegovana brižljivim vrtlarskim rukama; sve su pomalo divlje i iz njih se ne čuje cvrkut ptica.

Šetao sam ovuda potpuno sam. Muškarci su već otvorili svoje dućane i radionice na Čaršiji. Žene su bile u kućama, iza prozora kroz koje pogled nije mogao doprijeti ili su sjedile na travi ispod drveća, u sjeni skrivenih bašči. Čak se i potpuno pokrivenne žene, u pratnji sluga, rijetko mogu vidjeti na ulicama. Žene ovdje brzo koračaju; noge gospodarice su nježne, a ruka u rukavici koja drži suncobran izuzetno je mala, a sluškinje nose teško, plavo odijelo i žute čizme. Katkad su prolazile male djevojčice profinjenih i nježnih lica noseći posude za vodu put česme

Auf einem türkischen Friedhof.

na ulici; mališani se igraju na ulici; malo veće djevojčice napola su pokrivenе; one me ni ne gledaju idući gipko i nedostižno.

U MUSLIMANSKOM KVARTU

Samo jednom se desilo da me je jedna četrnaestogodišnjakinja začuđeno posmatrala. Desilo se to u osvit jednog ljetnog jutra dok sam u blizini bašče njene roditeljske kuće svirao frulu. Njena kuća nalazi se sa strane ulice i do nje se dolazi jednim zelenim putem. Odatle sam imao čaroban pogled – prvo na groblje, da bi se potom spustio do crnih krovova turskih kuća oivičenih zelenilom, pa na grad i dalje, preko rijeke, do istih ovakvih kuća koje, razasute između stabala, izgledaju sve jedna tajanstvenija od druge. Ovog jutra nebo je prelijepе plave boje, a planine se kupaju u nježnoj zelenoj. S moje lijeve strane u poluluku leže kamena brda, sjajne bijele boje. U tvrđavama, smještenim po tim brdima, borave vojnici. Obrisi planina su blagi; taj prizor podsjeti me na prelijepi grad Tiroл. Ovdje možete baciti pogled bezbroj puta i uvijek će biti drukčije, jer je duh Orijenta raširen u ovom jedinstvenom planinskom gradu. Dakle, ovdje sam sjedio i na svojoj fruli svirao pjesme moje domovine kada je došla mala djevojčica koja je to slušala, ljubopitljivo me gledajući. U svojim mislima dao sam joj ime Sulajka. Svojim nježnim rukama pridržavala je mahramu; nekoliko loknica palo joj je na čelo, a sjajnim očima zahvaljivala je na ovom jutarnjem pozdravu. Potom je sišla zelenim putem i, još jednom se okrenuvši, pogledala

me iznenađeno i začuđeno. Tada se u mene uvukla neka duboka tuga. „Odakle dolaziš?“, pitale su njene oči. „Dolaziš li od dobrih ljudi? Bi li oni mene mogli zavoljeti? Moram li vas se plašiti?“ Zatim je, imajući još uvijek taj pogled, nestala ispred mojih očiju. Tuga je postala još dublja. U mislima sam doživio usamljen i tužan život ovog ljudskog djeteta. Na um mi je tada pala sjetna pjesma koju mi je nekoć jedna ljubazna djevojčica ispjevala:

Ljudi kažu da morala bih biti žaljena
 Zato što sam nesretna
 Ali ljetna vremena donose meni
 Sreću duševnu
 I pobjedu utješnu

Muslimanska žena je ponizna, odana i zahvalna. Tako mi je pripovijedala žena hirurga koja posjećuje njihove zatvorene kuće. O prijatelji, bolje je da u mladosti suncu zakoračimo i sav strah utopimo na krilima naše duše i da vesela nada zauzme naša srca. Iz ovog zelenog dijela grada prošetao sam do trgovačkog centra. Ovdje se najbolje ogleda duh Orijenta. U jednom sokaku smješteni su pekari, u drugoj obučari, u trećoj kazandžije, u četvrtj trgovci jorganima itd. Kuckanje kazandžija čuje se izdaleka; kada prođete njihovom ulicom učini vam se da upravo iz tog kuckanja i zvonjave izranjaju lijepe džezve i fini tanjuri sa virtuznim arabeskama, pa vas spopadne nekakva sreća. Zasigurno ćete ovdje budni sanjati o srednjem vijeku i, rame uz rame, šetati sa prijateljima Hansa Sachsenova, sve dok ne susretnete Arapa, čija je glava također u oblacima, samo što on razmišlja o nekim drugim zemljama.

Njihove zastave sa kojima su na konjima pred vezirima hodili su izgubljene, ali se od mnogih starih običaja zasigurno neće lahko rastati. Ovdje vas još uvijek, poput prelijepog šarenog ćilima, okružuju bazari. Kada bih to morao što bolje dočarati rekao bih da zamislite jednu šarenu krojačku radionicu u kojoj vam ležerno uzimaju mjere za odijelo, zatim zamislite šta sve leži u radnji obučara kada dođete da pitate za svoje kalupe. Pomislite i na sahadžijsku radnju, pekaru i sve ostalo što se može vidjeti u zanatskim radnjama ili trgovinama. U malom području, koje biste prepješačili za samo desetak minuta, svim ovim ljudima ste toliko blizu da im možete pružiti ruku i upitati ih: „Ma, majstore, šta će to biti, radi li i Vaš novi momak tako dobro?“. Onda dalje zamislite da je kod majstora uvijek u posjeti neko od njegovih prijatelja, komšija ili ostale gospode koji su tu došli da s njim ispuše cigaru ili popiju kahvu, pa izgleda da svaki od tih majstora radi iz pukog uživanja ili zabave. Ove ulice vam daju dojam jednog šarenog, svjetlucavog ćilima, one su živahne, uske i tople, a u jutarnjim satima vrve od ljudi u živopisnim odijelima. Žene rijetko dolaze: kod pekare i prodavnice voća, međutim, stoji jedan potpuno prekriven lik. Lubenica se ovdje jede uz veliko uživanje, a ulični prodavač limunade kreće se kroz vrevu sa svojom drvenom grdosijom. Ljudi sjede oko česme i uživaju u okrepi od sunca i raduju se životu pjevajući jednu lijepu pjesmu.

U hladnom skladištu robe kupio sam deke za skori odlazak u kamp. Koristeći se svojim rječnikom uspio sam, u jednoj nadasve ugodnoj kupovinu, pazariti mahrame

Strešće in Mostar.

sa ovdašnjim vezom – poklon ljudima koje volim, i u čijem ću ljetnjikovcu, u procvjetalim poljima Njemačke, uskoro biti. Radnju u kojoj sam kupio ove mahrame, ukrašene zlatovezom, rado sam posjećivao. Ona se nalazi u blizini jedne predivne džamije.

Prilikom svojih jutarnjih šetnji, rado uđem u prodavnicu za mahramama zlatom izvezenim. Ova prodavnica nalazi se u blizini impozantne džamije, koju je jedan ovdašnji muslimanski velikodostojnik izgradio kako njegovo ime ne bi bilo zaboravljeno. Džamija je prava oaza mira u moru buke, tako svojstvene trgovačkim kvartovima. Lipa u džamijskom dvorištu širi svoje grane iznad mistične česme, darujući ljudima zaštitu od vrelog sunca. Zauzeo sam mjesto na klupi u njenom hladu i posmatrao ljude kako izvršavaju ritualno pranje (uzimaju abdest) pred molitvu. Ovdje su siromasi ravnopravni sa onima koji nose bogate ogrtače, kao i sa vlasnicima automobila, o čijem statusu govore njihovi teški zlatni lanci. Oni u savršenom redu sjedaju na kamene klupice pored česmi i peru noge, ruke, vrat, uši i glavu. Nakon toga redaju se u redove u džamiji i u džamijskom predvorju kako bi obavili molitvu. Pogled mi pada i na mnoštvo cipela, opanaka i druge obuće koju su skinuli prije ulaska u džamiju. Okružen ovim mirom uživam slušajući pobožne zvuke koji prate ovu molitvu. Zadivilo me je kako se harmonično, u isti tren, savijaju i ustaju, da bi ponovo pali ničice, dodirujući čelom pod. Ispočetka sam se ovom ritualu malo smijao, ali moram priznati da je i mene, kako je molitva odmicala, obuzimao osjećaj uzvišenosti. Muslimani mnogo brinu o čistoći tijela. To i nije tako loše ako znamo da je tijelo posuda u koju je duša smještena.

Samo pet minuta od ove džamije nalazi se ulica Franje Josipa. Tu ćete naći moderna zdanja, hotele, kafane i šarene prodavnice u kojima možete kupiti razglednice. Kupio sam nekoliko tih razglednica i poslao svojim. Dok sam ih pisao, moje misli su bile na svetom i tajanstvenom „ostrvu“ turskog kvarta, na kojem „galame“ trgovačke ulice i gdje istovremeno možete sresti blaženi mir. Blizu ove ulice nalazi se katedrala u koju sam morao ući kako bih svome srcu domovinu pokazao. Neposredno kraj katedrale nalazi se i pravoslavna crkva, ukrašena mnoštvom šarenih slika, freski i ikona.

Šetajući alejom duž Miljacke sreo sam pravoslavnog popa. Inače, na lijevoj obali rijeke blješte kupole sinagoga, dok neupadljiva protestanska njemačka crkva zrači diskrecijom i skromnošću. Obišao sam dva kruga ovim šetalištem, napojivši dušu tolerancijom koju svjedoči blizina džamija, crkvi i sinagoge. Možete pomisliti da su moja uvjerenja preširoka, ali ja doista vjerujem da su svi ovi ljudi, ma kako se molili, blizu Bogu. I to mi niko neće oduzeti.

Ljudima koje sam sretao rekao bih kako sam oduševljen njihovom širokogrudosti i dobrotom. Oni bi tada skidali svoje maske i oklope i otvarali mi srce, Da, zaista smo svi dobrodušni, plemeniti i čisti rođeni! Poslije ovog uzvičnika zastanite, napravite dugu pauzu i neka ona potraje sve dok ne shvatite ispravnost mojih riječi i stavova. Tek kada to razumijete, bit ćete dobrodošli u „klub“ i moći ćete ravnopravno sjesti za „sto“ sa ovim ljudima, kao i sa strancima koji su shvatili njihov mentalitet. U ovoj „kući“ (pisac misli na grad, op. pr.) ugodnije je mnogo nego u prelijepoj Prinčevskoj ulici (Princessstreet) u Edinburghu. U Sarajevu sigurno nećete naići na nezanimljive sagovornike. Italijanski konzul pripovijedao nam je o nostalgiji koju osjeća za svojom zemljom drevne i prebogate kulture i lijepih žena; mali Japanac opet kako i u Japanu imaju prastare šume, baš kao i u Bosni; vrijedni službenici govorili su nam različite činjenice, pomoću kojih sam sklapao mozaik za sliku ove zemlje... Čak i nakon razgovora sa malim čistačem cipela, obučenim u tursku nošnju, osjećao sam se pametnijim. Poslijepodneva sam provodio kod kuće, a večeri kod prijatelja.

Pozdrav tebi, vesela plava djevojko! Pozdravljam vas, veseli ugarski mladići, sa kojima sam lumpovao uz svirku i pjesmu! Pozdravljam sate koje sam proveo sa vama, o temperamentni vojnici, u kojima me čardaš u život vraćao! Neću te zaboraviti, crnooko djevojče, koje si plesala opijena bliskom ti muzikom! U tvojim sam očima nazirao nepregledne stepe tvoje postojbine! Vratit ću se opet da obidem još koji krug ovim šetalištem, a kod Vas ću,ekselencijo, ponovo na čaj svratiti i ugarske pjesme pjevati.

ZAKLJUČAK

Ovdje se najbolje ogleda duh Orijenta. U jednom sokaku smješteni su pekari, u drugoj obučari, u trećoj kazandžije, u četvrtoj trgovci jorganima itd. Kuckanje kazandžija čuje se izdaleka; kada prođete njihovom ulicom učini vam se da upravo iz tog kuckanja i zvonjave izranjaju lijepe džezve i fini tanjuri sa virtuznim arabeska-ma, pa vas spopadne nekakva sreća.

SUMMERY

This place is mirroring image and spirit of the Orient; one downtown street for bakers, another for the shoemakers, third houses coppersmiths or braziers, in the fourth you will find duvet and quilt dealers, etc. The tapping of the braziers can be heard from afar; while walking their little street one might conclude that the tapping and chiming melody that very special thing which ensures the beauty of virtuosic arabesques decorated *cesves* and fine plates. The atmosphere is such that one has to feel the joy.